

УДК 343.9 : 343.77 : 349.6

О. О. Дудоров,

докт. юрид. наук, проф., завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем попередження, припинення та розслідування злочинів територіальними органами національної поліції України Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка (м. Сєвєродонецьк);

Р. О. Мовчан,

канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця)

**ПРО НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ
(НА ЗАМІТКУ РОЗРОБНИКАМ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО
КОДЕКСУ УКРАЇНИ)**

Статтю присвячено визначенню основних напрямів вдосконалення розділу VIII Особливої частини Кримінального кодексу України як ключового елемента механізму кримінально-правової охорони довкілля. крім відмови від законодавчої конструкції «створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля», до таких напрямів на підставі критичного опрацювання матеріалів судової практики, здобутків кримінально-правової доктрини і досвіду зарубіжного законодавця запропоновано віднести, по-перше, диференціацію кримінальної відповідальності за забруднення або псування природних ресурсів залежно від форми вини, по-друге, вирішення проблем пеналізації злочинів проти довкілля. у межах останнього із зазначених напрямів обґрунтовуються положення про доцільність: узгодження санкцій відповідних кримінально-правових норм і приведення їх у відповідність до суспільної небезпеки передбачених цими нормами діянь; встановлення за вчинення переважної більшості кримінальних правопорушень проти довкілля покарання у виді штрафу та істотного підвищення його розмірів.

Ключові слова: злочини проти довкілля, делікти створення небезпеки, умисел, необережність, диференціація кримінальної відповідальності, пеналізація, покарання, санкція.

У нормах Конституції України закріплено засадничі положення про те, що: кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50); забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України є обов'язком держави (ст. 16). Незважаючи на наявність цих конституційних імперативів, ситуацію, що склалась наразі у сфері охорони довкілля в Україні, є підстави визнати критичною. Цей невтішний висновок підтверджується офіційними даними, зокрема такими: 2/3 населення проживає на територіях, де стан атмосферного повітря не відповідає гігієнічним нормативам; підземні води за своєю якістю не відповідають установленим вимогам до джерел водопостачання, що пов'язано передусім з антропогенним забрудненням; водною та вітровою ерозією уражені близько 57 % території; забрудненими є орієнтовно 20 % земель¹. При цьому особливе занепокоєння викликає той факт, що, на відміну від багатьох інших країн, в яких наявність подібних проблем насамперед пов'язується з глобальними змінами клімату, катастрофічний стан довкілля в Україні передусім викликаний негативним антропогенним впливом людини².

За таких обставин очевидною є важливість створення ефективного механізму протидії різноманітним порушенням екологічного законодавства. Важливою складовою цього механізму повинен був стати ухвалений 5 квітня 2001 р. Кримінальний кодекс України (далі – КК України), положення якого мали надати правозастосувачам можливість здійснювати належне кримінально-правове реагування на найнебезпечніші правопорушення проти довкілля. Відповіддю законодавця на постійно зростаючі кількість і масштаби різноманітних екологічних проблем стало виокремлення в межах КК України такого

---

¹ Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19> (дата звернення: 15.05.2020).

² Матус С. А., Левіна Г. М., Карпюк Т. С., Денищик О. Ю. Базове дослідження стану та напрямів розвитку екологічної політики України та перспектив посилення участі організацій громадянського суспільства у розробці та впровадженні політик, дружніх до довкілля: аналітичний звіт. Київ: Міжнародний фонд «Відродження», 2019. 117 с. URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2019/12/baseline-research_report_publishing-dec-2019.pdf (дата звернення: 15.05.2020).

структурного підрозділу, як розділ VIII Особливої частини «Злочини проти довкілля».

Проте, як це не парадоксально, згадане кримінально-правове реагування, не кажучи вже про інші проблеми правозастосування, не відзначається інтенсивністю (щоб не сказати – носить поодинокий характер). Так, аналіз статистичних даних про кількість злочинів проти довкілля свідчить, за підрахунками Ю. А. Турлової, про те, що їхня частка в загальній структурі злочинності є стабільно незначною, коливаючись у межах від 0,28 % до 0,67 %³. Не можемо не відмітити і кричущу нерівномірність у застосуванні статей розділу VIII Особливої частини КК України: за інформацією Верховного Суду, із 1323 засуджених протягом 2018–2019 рр. за злочини проти довкілля 213 осіб (або 16 % від усіх осіб, засуджених за ці злочини) зазнали кримінальної відповідальності за порушення правил охорони або використання надр (ст. 240 КК України), 583 особи (або 44 %) – за незаконну порубку лісу (ст. 246 КК України), 482 особи (або 36,5 %) – за незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ст. 249 КК України). Усього 0,6 % від усіх засуджених за злочини проти довкілля припадає на тих, хто був засуджений за злочини, пов'язані із забрудненням довкілля; близько ж половини заборон, розміщених у розділі VIII Особливої частини КК України, протягом вказаного періоду взагалі не застосовувались⁴. До слова подібна невтішна картина спостерігалась і в минулі роки⁵. Ці показники гостро дисонують з наведеними відомостями про стан дотримання законності у відповідній сфері, зайвий раз сигналізуючи про вади кримінально-правової охорони довкілля.

---

³ Турлова Ю. А. Протидія екологічній злочинності в Україні: кримінологічні та кримінально-правові засади: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. С. 79, 355.

⁴ Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2019 році. Опрацьовано статистичні дані Державної судової адміністрації України, Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. Київ: Верховний Суд, 2020. С. 75. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Zbirka_analit_tablic_2019.pdf (дата звернення: 15.05.2020).

⁵ Дудоров О. О., Каменський Д. В., Комарницький В. М., Комарницький М. В. та ін. Злочини проти довкілля: кримінально-правова характеристика: практичний посібник / за ред. О. О. Дудорова. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. С. 14–15.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика кримінальної відповідальності за злочини проти довкілля у доктрині України належить до числа активно досліджуваних. Помітним внеском у її розроблення є праці таких науковців, як С. Б. Гавриш, Т. В. Корнякова, В. В. Локтіонова, В. К. Матвійчук, П. В. Мельник, І. І. Митрофанов, В. О. Навроцький, Н. В. Нетеса, Є. О. Письменський, А. М. Притула, Ю. А. Турлова, А. М. Шульга та ін. Незважаючи на позначену доктринальну активність, мусимо констатувати, що більшість робіт названих авторів або присвячувались окремим аспектам аналізованої проблематики, у зв'язку з чим позбавлені вкрай бажаного комплексного і наскрізного характеру, або виконувались ще у позаминулому – початку минулого десятиріччя, через що не враховують останні тенденції у вітчизняних законотворчості та правозастосуванні, а також новітній зарубіжний досвід. Своєчасність звернення до обраної кримінально-правової проблематики посилюється й у зв'язку з триваючою роботою над проектом нового КК України.

Метою пропонованої статті є визначення основних напрямів удосконалення механізму кримінально-правової охорони довкілля в сучасній Україні. Автори цих рядків є прибічниками теоретичної позиції, згідно з якою механізм кримінально-правової охорони певних соціальних цінностей може бути представлений як сукупність двох аспектів – «загальнорегулятивного» і «традиційного»: перший аспект передбачає встановлення конкретної кримінально-правової заборони та її дотримання суб'єктами правовідносин, а другий – порушення кримінально-правової заборони, за чим слідує офіційна кримінально-правова оцінка такого порушення, обрання конкретного заходу кримінально-правового впливу і застосування його до порушника⁶. Йтиметься, таким чином, про основні напрями удосконалення ключового елементу зазначеного кримінально-правового механізму – КК України у частині регламентації відповідальності за злочини проти довкілля.

---

⁶ Кримінальне право України: Особлива частина: підручник для студентів юрид. вузів і фак. / Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, С. Я. Лихова та ін.; за ред. П. С. Матишевського, С. С. Яценка, П. П. Андрушка. Київ: Юрінком Інтер, 1999. С. 141.

Одразу хотіли б зазначити, що одним із таких напрямів, на наше переконання, має стати *відмова від законодавчої конструкції «створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля»*, наразі використаної у низці норм розділу VIII Особливої частини КК України (частини перші статей 239, 239¹, 240, 241, 242, 243, 244, 253).

Цікаво, що Конвенція РЄ про захист довкілля засобами кримінального права, прийнята 4 листопада 1998 р. у Страсбурзі і підписана Україною 24 січня 2006 р.⁷ (а фахівці відзначають позитивну роль цієї Конвенції у реформуванні кримінально-екологічного законодавства фактично у всьому світі), рекомендує активніше використовувати конструкцію складів поставлення у небезпеку та поєднувати її з матеріальними і формальними складами злочинів задля підвищення профілактичного потенціалу кримінально-правових заборон. Подібну рекомендацію містить і такий міжнародно-правовий документ, як Рамкове рішення Ради ЄС «Про кримінально-правову охорону навколишнього середовища»⁸. Пояснюючи те, чому в чинному КК Україна частину злочинів проти довкілля описано як делікти створення небезпеки, С. Б. Гавриш так само наголошує на високій превентивності кримінального закону в цій частині. «Звертатись до такої конструкції слід переважно в злочинах проти екобезпеки, де характер, тяжкість і масштаби шкоди здебільшого спрогнозувати важко, крім того, вона настає в основному у віддаленому майбутньому і т. д.»⁹.

Реалії життя (правозастосування), однак, не підтвердили слухність цих теоретичних міркувань. На підставі окремого дослідження, у межах якого було піддано критичному аналізу матеріали судової практики, враховано здобу-

---

⁷ Конвенция о защите окружающей среды посредством уголовного права (ETS № 172). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_560 (дата звернення: 15.05.2020).

⁸ Council Framework Decision 2003/80/JHA of 27 January 2003 on the protection of the environment through criminal law. Judgment of the Court (Grand Chamber) 13 September 2005 In Case C-176/03. *Official Journal of the European Union*. 2005. 10 December. С. 315/2.

⁹ Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні: проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства. Київ: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2002. С. 379.

тки кримінально-правової доктрини і зарубіжний досвід¹⁰, нам, як видається, вдалось підтвердити слушність наукової гіпотези про недоцільність нормативного описання частини злочинів проти довкілля як деліктів створення небезпеки. Водночас ми зробили застереження про те, що цей підхід не може вважатись беззаперечно прийнятним для легального описання кримінально караних діянь інших видів (проти життя та здоров'я особи, громадської безпеки, безпеки руху та експлуатації транспорту, безпеки виробництва, здоров'я населення тощо). Адже кваліфікована відповідь на питання про доцільність конструювання складів тих чи інших кримінальних правопорушень як деліктів створення небезпеки може бути отримана лише за результатами самостійних наукових досліджень, під час яких, серед іншого, має з'ясуватись, наскільки успішно застосовується на практиці відповідна законодавча конструкція, відображаючи життєві реалії, що потребують кримінально-правової оцінки.

Продовжуючи визначати основні напрями вдосконалення кримінального законодавства України про відповідальність за делікти проти довкілля, відзначимо, що ще одним із таких напрямів має стати *диференціація відповідальності за умисні та необережні прояви забруднення елементів довкілля*.

Ще в 2006 р. у передмові до монографії М. І. Хавронюка «Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи» Ю. В. Баулін акцентував увагу на тому, що, з огляду на обраний Україною курс на євроінтеграцію та взяті на себе відповідні зобов'язання, вивчення стану і перспектив кримінального законодавства держав континентальної Європи становить не лише науковий, а й суто прагматичний інтерес¹¹. У подібному руслі згодом висловилась С. Я. Лихова, зауваживши, що насамперед треба аналізувати кримінальне законодавство держав-учасниць ЄС, оскільки ця міжнародна організація здійснює істотний вплив на законодавство не лише

---

¹⁰ Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Земельні злочини екологічної спрямованості: від деліктів створення небезпеки до оптимальної законодавчої моделі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 120–130. URL: http://lsej.org.ua/1_2020/31.pdf (дата звернення: 15.05.2020).

¹¹ Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. Київ: Юрисконсульт, 2006. С. 9.

держав-учасниць ЄС, а й інших країн, включаючи Україну¹². Викладені міркування набули особливого звучання після 27 червня 2014 р. – дати підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. У преамбулі до цього доленосного документа, ратифікованого Україною 16 вересня 2014 р., зазначається, що подальша політична асоціація та економічна інтеграція України з ЄС безпосередньо залежатиме від прогресу України в наближенні з ЄС у політичній, економічній та правовій сферах.

Враховуючи сказане, стає очевидним, що при розробленні пропозицій стосовно вдосконалення національного законодавства вітчизняні дослідники мають аналізувати на предмет його можливого використання в Україні позитивний досвід європейських країн (передусім представників романо-германської правової сім'ї) щодо кримінально-правового забезпечення протидії певним негативним проявам, включаючи посягання на довкілля.

Опрацювавши відповідний зарубіжний досвід, ми виявили низку таких положень, серед яких найбільший інтерес викликав притаманний законодавству багатьох європейських держав диференційований підхід до регламентації кримінальної відповідальності за умисне та необережне заподіяння шкоди елементам довкілля. Наприклад, якщо за умисне забруднення природних ресурсів КК Австрії передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк до трьох років (§ 180), то за необережне – лише до одного року (§ 181)¹³. У КК ФРН санкція за умисне забруднення ґрунту передбачає позбавлення волі на строк до п'яти років або грошовий штраф (ч. 1 § 324-а), а за необережне – до трьох років або грошовий штраф (ч. 3 § 324-а). Подібна істотна різниця в караності притаманна санкціям, передбаченим, зокрема, за забруднення водоймищ, забруднення повітря, спричинення шуму, вібрації та неіонізуючого випромінювання, недозволене поводження з відходами, недозволене поводжен-

---

¹² Лихова С. Порівняльне кримінальне право: методика викладання та застосування в наукових дослідженнях. *Порівняльне правознавство*. 2013. № 1–2. С. 490.

¹³ Criminal Code of the Republic of Austria (German version). URL: https://www.legislationline.org/download/id/8407/file/Austria_CC_1974_am2019_de.pdf (дата звернення: 15.05.2020).

ня з радіоактивними речовинами та іншими небезпечними товарами і вантажами, загрози для територій, що потребують захисту (§§ 324, 325, 325а, 326, 328, 329 КК ФРН, відповідно)¹⁴. Крім інших країн «германської» групи кримінального права (Естонія, Ліхтенштейн, Швейцарія), подібний підхід прийнятий і парламентаріями Литви, Нідерландів, Португалії, Туреччини, більшості держав Центральної Європи (Болгарія, Польща, Словаччина, Угорщина, Чехія), а також країн «югославської» групи континентальної кримінально-правової сім'ї (Македонія, Сербія, Словенія, Хорватія, Чорногорія).

Таке саме спостереження робить О. Л. Дубовик, зазначаючи, що у текстах присвячених екологічним злочинам норм, розміщених у кримінальних законах більшості європейських держав, чітко позначені і розмежовані форми вини; причому за умисно вчинені злочини передбачено суворіші санкції; злочини ж через необережність зазвичай описуються в окремих частинах статей¹⁵. Аналізуючи КК Іспанії в частині регламентації відповідальності за екологічні злочини, Ю. А. Турлова привертає увагу до встановлення достатньо чіткої градації покарання за такі злочини залежно від форми вини. Так, ст. 331 КК Іспанії вказує на те, що за діяння, передбачені в цій главі, покарання призначається на один щабель нижче, якщо вони були вчинені з грубої необережності. Констатується і втілене в КК ФРН специфічне ставлення до криміналізації необережних екологічних злочинів¹⁶.

Натомість у нормах розділу VIII Особливої частини КК України (його статті 239, 241–245) відповідальність за умисне і необережне забруднення (псування) окремих елементів довкілля (земель, атмосферного повітря, води, рослинного світу) уніфіковано. З приводу такого законодавчого вирішення розглядуваної кримінально-правової проблеми С. Б. Гавриш пише: «Це відо-

---

¹⁴ German Criminal Code. URL: https://www.legislationline.org/download/id/8253/file/Germany_CC%20am2019_de.pdf (дата звернення: 15.05.2020); Карне законодавство ФРН. Переклад. Київ: ВАІТЕ, 2016. С. 323–332.

¹⁵ Дубовик О. Л. Уголовное право и экология. *Актуальные проблемы теории и практики: сборник очерков* / под ред. В. В. Лунеева. Москва: Изд-во Юрайт, 2010. С. 674.

¹⁶ Турлова Ю. А. Протидія екологічній злочинності в Україні: кримінологічні та кримінально-правові засади: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. С. 337, 340–341.

бражає один із принципів нашого кримінального законодавства, на якому переважно вибудована концепція відповідальності за умисні та необережні злочини, принцип парифікації (прирівнювання, порівнювання) умислу та необережності... Що стосується злочинів проти довкілля, особливо у сфері екобезпеки, де можуть настати тяжкі й особливо тяжкі невідворотні наслідки, збереження паритету форм вини цілком обґрунтовано»¹⁷. Подібним чином розмірковує В. К. Матвійчук, який на початку розгорнутого аналізу суб'єктивної сторони злочинів проти навколишнього природного середовища зазначає, що деякі вчені безумовно беруть до уваги існуюче уявлення про підвищену небезпеку умислу порівняно з необережністю, а це не завжди виправдано у вказаних злочинах¹⁸. Проте надалі відповідних пояснень науковець не робить, а із сформульованих ним пропозицій *de lege ferenda* впливає, що В. К. Матвійчука загалом влаштовує ситуація, відображена в розділі VIII Особливої частини КК України.

Попри наявність наведеної доктринальної аргументації (необхідність дотримання принципу парифікації) мотиви аналізованого законодавчого рішення, на нашу думку, передусім варто пов'язувати з тим, що при розробленні та ухваленні чинного КК України головним чином враховувався не згаданий європейський досвід, а досвід країн «групи СНД». У багатьох випадках за взірць брався Модельний КК для країн СНД, схвалений Міжпарламентською асамблеєю держав-членів СНД 17 лютого 1996 р., положення якого не передбачають диференціації відповідальності за умисне та необережне забруднення природних ресурсів (статті 222–226)¹⁹. І це при тому, що ідея диференціації кримінальної відповідальності залежно від тяжкості вчиненого злочину та ни-

---

¹⁷ Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні: проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства. Київ: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2002. С. 379.

¹⁸ Матвійчук В. К. Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: монографія. Київ: Національна академія управління, 2011. С. 224.

¹⁹ Модельный Уголовный Кодекс для государств-участников Содружества Независимых Государств. URL: <https://www.icrc.org/rus/assets/files/other/crim.pdf> (дата звернення: 15.05.2020).

зки інших обставин проголошувалась однією з визначальних при розробленні згаданого документа²⁰.

Оцінюючи виправданість аналізованого законодавчого конструювання частини заборон, присвячених злочинам проти довкілля, необхідно пам'ятати про таку властивість кримінального права, як справедливість. Принцип справедливості є ключовим для кримінального права, на ньому має ґрунтуватись закон, а не навпаки: законне те, що справедливе. Однією ж із складових справедливості є те, що за умисний злочин має передбачатись суворіше покарання порівняно з караністю необережного злочину²¹. Погоджуємось з О. І. Рарогом, який зазначає: якщо в соціальному сенсі, тобто на статистичному рівні можна вести мову про більшу суспільну небезпеку необережних злочинів (в цьому плані теза про тяжкість шкідливих наслідків масштабних необережних злочинів проти довкілля, тобто необережної екологічної злочинності навряд чи може оспорюватись – О. Д., Р. М.), то при розгляді необережних злочинів на індивідуальному рівні стає очевидним, що необережність є менш небезпечною формою вини²². На підставі поглибленого кримінологічного дослідження проблем необережної злочинності такий саме висновок зробив А. П. Закалюк: «... з огляду на характер психологічного ставлення, яким воно є за необережного злочину, його з цього боку слід визнати менш суспільно небезпечним, ніж за умисного злочину»²³. Подібні висловлювання свого часу звучали з вуст П. С. Дагеля, який писав, що не можна не помічати істотних відмінностей необережних злочинів від умисних. Суспільна небезпека осіб, які вчиняють умисні злочини, є незрівнянно вищою за суспільну небезпеку тих, хто вчиняє

---

²⁰ Лесниевски-Костарева Т. А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Изд-во НОРМА, 2000. С. 9.

²¹ Кудрявцев В. Н., Дагель П. С., Злобин Г. А. и др. Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация: монография / под ред. В. Н. Кудрявцева, А. М. Яковлева. Москва: Наука, 1982. С. 240–241.

²² Рарог А. И. Квалификация преступлений по субъективным признакам. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002. С. 105.

²³ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. С. 659.

необережні злочини. За своїми морально-психологічними якостями і ступенем суспільної небезпеки особи, які вчинили необережні злочини, не потребують таких саме суворих заходів покарання, як ті, хто вчинив умисні злочини, що потребує вимагає кримінально-правових санкцій²⁴. Одним з основних принципів пеналізації Ю. А. Пономаренко слушно називає відповідність (співмірність) між ступенем суспільної небезпечності злочину та ступенем суворості покарань, що встановлюються за його вчинення, а одним з основних правил пеналізації – неможливість об'єднання в одній санкції покарань за злочини різної суспільної небезпечності²⁵. Дотримуючись концепції суб'єктивного інкримінування і беручи до уваги принципову різницю в соціально-політичній суті та юридичній природі умисних та необережних злочинів, не можна в одній статті кримінального закону передбачати відповідальність за умисний і необережний злочин²⁶.

Наводити подібні аксіоматичні положення, з яких випливає невдалість рішення нашого законодавця уніфікувати кримінальну відповідальність за умисне і необережне забруднення (псування) окремих елементів довкілля, можна і надалі. Звичайно, при бажанні у викладених вище висловлюваннях вчених можна помітити певні термінологічні відмінності, однак для вирішення прагматичних завдань поліпшення КК України ми не вважаємо їх принциповими. Виходимо з усталеного підходу, згідно з яким суспільна небезпека як ознака поняття злочину є об'єктивно-суб'єктивною категорією, що визначається низкою факторів, зокрема значущістю об'єкта кримінально-правової охорони, тяжкістю наслідків, способом дії, стадією вчинення діяння, формою вини. При визначенні суспільної небезпеки злочину не повинні ігноруватись і властивості його суб'єкта.

---

²⁴ Дагель П. С. Неосторожность. Уголовно-правовые и криминологические проблемы. Москва: Юрид. лит., 1977. С. 23, 107, 136.

²⁵ Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. С. 669.

²⁶ Нерсесян В. А. Неосторожная вина: проблемы и решения. *Государство и право*. 2000. № 4. С. 62.

Якщо з урахуванням викладеного вище звернутись, наприклад, до проблематики кримінально-правової охорони порядку поводження із землями, то слід відзначити, що не можуть вважатись однаково суспільно небезпечними, наприклад, з одного боку, дії водія самоскиду, який, чітко усвідомлюючи суспільну небезпеку своїх дій, складає відходи на земельній ділянці задля економії часу та коштів, а, з іншого, діяння особи, яка через недбале ставлення до своїх обов'язків допустила забруднення або псування земель (це стосується й інших кримінально-караних діянь проти довкілля). Очевидно і те, що, діяння особи, яка не здійснила належного контролю за діяльністю підлеглих працівників, внаслідок чого було знято поверхневий шар ґрунту, є менш суспільно небезпечним за випадок, коли особа умисно знімає той саме поверхневий шар ґрунту.

Тому вважаємо за доцільне у поліпшеній ст. 239 КК України регламентувати відповідальність саме і тільки за умисне забруднення або псування земель, водночас доповнивши цей Кодекс статтею 239³ «Необережне забруднення або псування земель»; розміщенні в цих кримінально-правових заборонах санкції мають відрізнитись (це є темою окремої розмови). Зрозуміло, що такого роду пропозиції не позбавлені сенсу, якщо в новому КК України втілюватиметься традиційний для вітчизняного кримінального законодавства (і не лише для нього) підхід, згідно з яким форма вини або безпосередньо вказується у диспозиції норми Особливої частини КК, або (за відсутності такої вказівки) встановлюється шляхом тлумачення кримінального закону.

Суть принципово іншого підходу до визначення кола необережних діянь, що тягнуть кримінальну відповідальність, відомого сучасному законодавству багатьох зарубіжних країн, полягає в наявності у загальній частині спеціального застереження, згідно з яким діяння, вчинені через необережність, караються як злочини лише у випадках прямої вказівки на це в особливій частині кримінального закону (наприклад, § 7 КК Австрії, ст. 11 КК Болгарії, § 19 КК Данії, ст. 12 КК Іспанії, ст. 42 КК Італії, ст. 15 КК КНР, ст. 16 КК Литви, ст. 24 КК РФ, § 15 КК ФРН, ст. 18 КК Швейцарії, ст. 2 глави 1 КК

Швеції, ст. 121³ КК Франції). Такий підхід вважається серйозною правовою гарантією проти поширювального тлумачення кримінального закону, дозволяє зробити останній більш лаконічним і зрозумілим, сприяє однаковому застосуванню кримінально-правових норм. Щоправда, включення до Загальної частини КК України подібного застереження зобов'язуватиме ретельним чином переглянути всю його Особливу частину на предмет визначення того, які саме вчинені через необережність діяння визнаватимуться кримінальними правопорушеннями. А це, своєю чергою, вимагає знайти оптимальне співвідношення між, з одного боку, світовою тенденцією до збільшення кількості кримінально-правових заборон на вчинення необережних злочинів та, з іншого, заснованою на гуманізмі ідеєю декриміналізації частини передбачених КК України необережних злочинів²⁷.

Водночас вважаємо, що згадана проблема, стосуючись значною мірою законодавчої техніки, не може із змістовної точки зору зашкодити реалізації обстоюваної нами ідеї диференціації кримінальної відповідальності за заподіяння шкоди окремим складовим докільля залежно від форми вини. Варто відзначити і те, що юридичній літературі ця ідея час від часу висловлюється.

Так, з урахуванням особливої екологічної, наукової, рекреаційної, освітньо-виховної та іншої цінності територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (далі – ПЗФ) О. М. Ковтун у 2010 р. висунула пропозицію запровадити кримінальну відповідальність і за необережне знищення чи пошкодження таких територій та об'єктів²⁸. Щоправда, із висловлювань згаданої авторки не зовсім зрозуміло, яким чином цю конструктивну ідею варто реалізовувати. Адже це можна зробити і шляхом зміни ст. 252 КК України «Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду», доповнивши

---

²⁷ Дудоров О. О. Вибрані праці з кримінального права / передне слово д-ра юрид. наук, проф. В. О. Навроцького. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. С. 351.

²⁸ Ковтун О. М. Правова охорона територій та об'єктів природно-заповідного фонду України: навч. посібник. Київ: Прецедент, 2010. С. 163, 169.

назву і ч. 1 цієї статті КК альтернативною вказівкою на необережну форму вини. Зрозуміло, що за такого варіанту вдосконалення кримінального закону останній в аналізованому аспекті не відрізнятиметься у кращий бік від статей 239, 241–245 КК України. Натомість В. І. Андрейцев, який висував ідею запровадження кримінальної відповідальності за порушення режиму використання та охорони об'єктів ПЗФ ще наприкінці 80-х років минулого століття, висловився за втілену в окремих частинах відповідної кримінально-правової заборони різну караність неумисного та умисного знищення та пошкодження вказаних об'єктів²⁹.

У подібному ключі запропонувала вдосконалити кримінальний закон, присвячений знищенню та пошкодженню зазначених специфічних об'єктів довкілля, Ю. В. Рябченко. На її думку, закріплена у ст. 252 КК України вказівка на виключно умисний характер знищення або пошкодження особливо охоронюваних природних територій та об'єктів значно звужує сферу застосування цієї кримінально-правової норми. Порушуючи відповідний режим, особа не завжди передбачає наслідки, але завжди за нею зберігається обов'язок та можливість їх передбачення. До того ж специфіка предмета злочину, передбаченого ст. 252 КК України, дозволяє констатувати, що навіть необережне їх знищення або пошкодження має достатній рівень суспільної небезпечності для визнання такої поведінки кримінально караною. На підставі цього у ч. 1 ст. 252 КК України запропоновано встановити відповідальність за порушення режиму територій та об'єктів ПЗФ, а також інших ключових територій екологічної мережі України, наслідком чого є зменшення або втрата їх особливої природоохоронної цінності. Зазначається, що суб'єктивна сторона складу цього злочину характеризуватиметься різним психічним ставленням особи до суспільно небезпечного діяння та до його наслідків: умисел щодо порушення режиму природних територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні, та

---

²⁹ «Круглый стол»: проект Уголовного кодекса РСФСР и охрана окружающей среды. *Вестник Московского ун-та. Сер. 11. Право.* 1989. № 5. С. 37.

непрямий умисел або необережність щодо зменшення або втрати їх особливої природоохоронної цінності. При цьому ч. 1 чинної редакції ст. 252 КК пропонується перетворити на її ч. 2, де закріпити відповідальність вже за умисне знищення або пошкодження територій та об'єктів ПЗФ, а також інших ключових територій екологічної мережі України³⁰.

У відгуку Є. О. Письменського як офіційного опонента на дисертацію Ю. В. Рябченюк констатується слушність пропозиції диференціювати кримінальну відповідальність за аналізоване посягання залежно від форми вини і водночас відзначається, що пропозиції здобувачки *de lege ferenda* є такими, що не дають можливості належним чином реалізувати цю конструктивну ідею. Так, вивчення ч. 1 ст. 252 КК України у пропонованій редакції не дозволяє однозначно стверджувати, що передбачений цією нормою злочин визнаватиметься необережним, що підтверджується і міркуваннями самої Ю. Л. Рябченюк. Закономірно виникає питання, в який спосіб мають розмежовуватись склади злочину, передбачені ч. 1 і ч. 2 пропонованої редакції ст. 252 КК України, адже їхні об'єкт та суб'єкт є ідентичними. З об'єктивної сторони вони також фактично характеризуються наявністю однакових ознак, зокрема це стосується суспільно небезпечних наслідків (наприклад, знищення окремих територій може здійснюватись через порушення режиму цих територій з настанням наслідку у виді втрати їхньої особливої природоохоронної цінності). Щодо суб'єктивної сторони, то умисна форма вини може бути притаманною обом складам злочинів (принаймні, незважаючи на певні суперечності з цього приводу, що містить текст дисертації, такий висновок можна зробити через тлумачення пропонованої авторської редакції ст. 252 КК України).

У черговий раз переконуємось у тому, що при розробленні проекту нового КК України навіть загалом слушні напрацювання кримінально-правової

---

³⁰ Рябченюк Ю. В. Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2018. С. 160–161, 212–213.

доктрини, без звернення до яких однозначно не обійтись, мають піддаватись ретельно-критичному аналізу.

Наведені вище аргументи схиляють до думки про те, що у новому КК України варто реалізувати ідею диференціації кримінальної відповідальності за забруднення (псування) природних ресурсів залежно від форми вини.

Визначення шляхів удосконалення кримінального законодавства України про відповідальність за делікти проти довкілля передбачає не лише поліпшення диспозицій відповідних кримінально-правових заборон, а й *вирішення проблем пеналізації злочинів проти довкілля*. Ми не втомлюємось повторювати, що нюанси кримінально-правової кваліфікації, тонкощі кримінально-правової характеристики окремих злочинів, інші проблеми Загальної та Особливої частин КК України – усе це значною мірою втрачає сенс, якщо за вчинений злочин не призначається справедливе покарання або якщо призначене покарання не виконується або виконується неналежним чином. Відтак наукова обґрунтованість побудови санкції кримінально-правової норми має не менше значення, ніж правильне конструювання її диспозиції. Для зручності аналізу проблем пеналізації (тобто діяльності законодавця із встановлення покарання) ми виокремили три відносно самостійні напрями.

1. *Узгодження санкцій кримінально-правових норм і приведення їх у відповідність до суспільної небезпеки передбачених цими нормами діянь*.

Традиційно одним із найголовніших правил побудови кримінально-правових санкцій є правило, згідно з яким санкція кожної кримінально-правової норми має відповідати суспільній небезпеці описуваного в її диспозиції діяння. Крім того, однією з науково обґрунтованих вимог до побудови санкцій є те, що конструкція санкції має бути узгодженою із санкціями, встановленими за вчинення інших, близьких за видом і характером злочинів³¹.

---

³¹ Музика А. А., Горох О. П. Покарання за незаконний обіг наркотиків: монографія. Хмельницький: Вид-во Хмельницького університету управління та права, 2010. С. 85–86; Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. Київ: Істина, 2004. С. 99; Книженко О. О. Пам'ятка з питань конструювання кримінально-правових санкцій: довідкове видання. Київ: Альфа Реклама, 2018. С. 17.

Пригадується і висловлювання про те, що системність підходу передбачає слідування чітко визначеним єдиним принципам і правилам конструювання санкцій, виявленим на основі системного підходу до дослідження всього масиву санкцій за кваліфіковані види злочинів³².

Однак завдяки якраз системному аналізу статей, розташованих у розділі VIII Особливої частини КК України, ми можемо переконатись у цілковитій безсистемності, продемонстрованій законодавцем при побудові відповідних санкцій. М. І. Хавронюк, здійснивши одразу після набрання чинності КК України 2001 р. спеціальне дослідження проблеми класифікації злочинів за цим Кодексом, довів, що санкції, відіграючи роль формального класифікатора злочинів, у переважній більшості характеризуються довільністю і позбавлені наукової обґрунтованості³³. Як наслідок, вони нерідко дають спотворене уявлення про суспільну небезпеку того чи іншого злочину. З тих часів стан справ на краще не змінився, а точніше погіршився, що зайвий раз підтверджується проведеними в юридичній літературі аналізами проблем пеналізації та депеналізації злочинів проти довкілля³⁴.

Зокрема, нам складно пояснити той факт, що у частинах других статей 239, 239¹ та 239² КК України, якими регламентовано відповідальність за діяння, що спричинили «загибель людей або інші тяжкі наслідки» («тяжкі наслідки»), як максимально суворе покарання передбачено позбавлення волі на строк до п'яти років у той час, як за порушення правил охорони або використання надр, що призвело до аналогічних наслідків (ч. 4 ст. 240 КК України), – сім років, за знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (ч. 2 ст. 245 КК України) – 10 років, а за умисне знищення або пошкодження тери-

---

³² Лесниевски-Костарева Т. А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Изд-во НОРМА, 2000. С. 313–314.

³³ Хавронюк М. І. Категорії злочинів і санкції Особливої частини КК: наукові дослідження та деякі висновки. / За ред. М. І. Мельника. // Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. К.: А.С.К. 2001. С. 211–276.

³⁴ Турлова Ю. А. Протидія екологічній злочинності в Україні: кримінологічні та кримінально-правові засади: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. С. 318–334; Берднік І. В. Кримінально-правова охорона водних ресурсів: теоретичні та прикладні засади: монографія. Київ: Дакор, 2019. С. 271–288.

торій, взятих під охорону держави, та об'єктів ПЗФ (ч. 2 ст. 252 КК України) – 12 років позбавлення волі. Варто привернути увагу і до того, що за некваліфіковане знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (ч. 1 ст. 245 КК України) як одне з можливих (альтернативних) покарань фігурує позбавлення волі на строк від двох до п'яти років – покарання, аналогічне передбаченому згаданою вище ч. 2 ст. 239 КК України; за незаконне видобування, збут, придбання, передачу, пересилання, перевезення або переробку бурштину, якщо ці дії вчинено у значних розмірах (ч. 2 ст. 240¹ КК України), та за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, що спричинило тяжкі наслідки (ч. 4 ст. 246 КК України), – сім років позбавлення волі.

Зважаючи на це, у законодавця хотілося б дізнатись про таке:

– невже забруднення або псування земель, яке призвело до смерті людини, може вважатись хоча б приблизно співмірним за суспільною небезпечкою із, наприклад, підпалом стерні, яке не спричинило жодних наслідків (санкції обох відповідних норм як найбільш суворе передбачають покарання у виді позбавлення волі на строк від двох до п'яти років)?;

– невже забруднення або псування земель, яке призвело до смерті людини, є менш суспільно небезпечним, ніж незаконна порубка або незаконні перевезення, зберігання, або збут лісу, що призвело до матеріальної шкоди в розмірі, наприклад, 70 тис. грн., або незаконне придбання бурштину у розмірі, скажімо, 150 тис. грн. (санкції – від п'яти до семи років позбавлення волі та від чотирьох до семи років позбавлення волі з конфіскацією майна, відповідно)?;

– невже суспільна небезпека таких діянь, як знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу, що спричинило «інші тяжкі наслідки» (ч. 2 ст. 245 КК України), а тим більше порушення правил охорони або використання надр чи умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів ПЗФ шляхом підпалу (ч. 4 ст. 240 і ч. 2 ст. 252 КК України, відповідно), або незаконне видобування бурштину, вчинене службовою особою шляхом використання свого службового становища (ч. 3 ст. 240¹

КК України), є настільки вищою за суспільну небезпеку того ж забруднення або псування земель, яке призвело до смерті людини, що вимагає встановлення за перші діяння безальтернативних покарань у виді позбавлення волі на строк від п'яти до 10 років, від п'яти до восьми років, від п'яти до 12 років і від п'яти до восьми років з конфіскацією майна, відповідно, тоді як за друге – обмеження волі на строк від двох до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк?

Питання, зрозуміло, риторичні.

Окремо варто зупинитись на ситуації, яка виникла після набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин» від 19 грудня 2019 р. № 402-IX (далі – Закон від 19 грудня 2019 р.). Поруч із появою у КК вельми сумнівної ст. 240¹ «Незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину» одним із наслідків ухвалення цього Закону стало доповнення ст. 254 КК України трьома новими частинами, у санкціях яких передбачено такі види покарань: штраф від семи тис. до 10 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (далі – НМДГ) або обмеження чи позбавлення волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років (ч. 2); обмеження або позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років (ч. 3); позбавлення волі на строк від п'яти до семи років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Загалом підтримуючи прагнення парламентаріїв до посилення кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти довкілля (докладніше про це йтиметься нижче), вкотре висловимо нерозуміння того, чому законодавець не звернув увагу на наявність аналогічних проблем (невиправдана м'якість покарань), притаманних караності не лише інших земельних злочинів «еколо-

гічної» спрямованості, а й навіть некваліфікованого безгосподарського використання земель (ч. 1 ст. 254 КК України). Подібна фрагментарність призвела до неприйнятної ситуації, коли, наприклад, за «звичайне» безгосподарське використання земель (включаючи умисне ухилення від обов'язкової рекультивациі земель, порушених, наприклад, внаслідок дослідно-промислової розробки родовищ нафти або газу, та/або видобування вуглеводнів тощо), яке спричинило тяжкі наслідки для довкілля або матеріальну шкоду в розмірі п'ять млн. грн., як максимально суворе покарання передбачено лише обмеження волі на строк до двох років тоді, як спричинення аналогічної матеріальної шкоди діянням, передбаченим ч. 2 ст. 254 КК України (а воно є різновидом безгосподарського використання земель), карається позбавленням волі на строк від п'яти до семи років. Що вже говорити про співвідношення покарань, передбачених, наприклад, за вчинення забруднення або псування земель, що спричинило смерть людини (ч. 2 ст. 239 КК України; найбільш суворе покарання – п'ять років позбавлення волі), та за ухилення від обов'язкової рекультивациі земель, що спричинило передбачену п. 2 примітки ст. 254 КК України матеріальну шкоду (ч. 4 ст. 254 КК України; безальтернативне основне покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до семи років).

2. За вчинення переважної більшості кримінальних правопорушень проти довкілля має передбачатись можливість призначення покарання у виді штрафу.

Для обґрунтування цієї рекомендації звернемося до аналізу тенденцій правозастосування. Наприклад, зі 100 % розглянутих судами справ щодо земельних злочинів «екологічної спрямованості» (статті 239, 239¹, 239², 254 КК України) 69 % завершувалися визнанням підсудних винними та застосуванням до них одного з трьох заходів, пов'язаних із кримінальною відповідальністю: «реальним» покаранням (57 випадків, 79 %), призначенням покарання із подальшим звільненням від його відбування (14 випадків, 20 %) та звільненням від покарання (один випадок). Але найбільше інформації для роздумів ми

отримуємо під час детального аналізу цих даних, які засвідчують, що в усіх згаданих 57 випадках «реально» призначалися (без подальшого звільнення від його відбування) лише два види покарання: штраф (55 випадків) і позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю (усього два випадки). Щодо осіб, діяння яких містили кваліфіковані склади зазначених злочинів, санкції за вчинення яких не передбачають двох зазначених видів покарань, нами не було виявлено жодного випадку призначення «реального» покарання: до всіх цих осіб застосовувалось передбачене санкціями чинних редакцій досліджуваних кримінально-правових заборон обмеження чи позбавлення волі на певний строк, від відбування яких вони в подальшому звільнялися на підставі ст. 75 КК України або через амністію.

З'ясовані тенденції узгоджуються із результатами судового розгляду кримінальних справ про екологічні злочини загалом. Так, за даними Ю. А. Турлової, за 2004–2016 рр. за видами покарань структура судимості за вчинення злочинів проти довкілля має такий вигляд: позбавлення волі – 1,0 % від усіх засуджених; обмеження волі – 2,1 %; арешт – 0,7 %; громадські роботи – 0,6 %; штраф – у 58,7 %; звільнено від покарання 36,9 % засуджених осіб, переважна більшість із них (93,5 %) – із випробуванням³⁵. Наведені статистичні дані переконливо засвідчують, що саме призначення штрафу суди вважають найбільш адекватною реакцією на вчинення деліктів проти довкілля.

Тут стає в нагоді і відповідний іноземний досвід, за результатом вивчення якого, зокрема, було виявлено, що в абсолютній більшості держав «західної» гілки романо-германської кримінально-правової системи за вчинення некваліфікованих екологічних злочинів встановлені лише два види покарання: або значні суми штрафів, або невеликі строки позбавлення волі (переважно до трьох або до п'яти років). При цьому, за інформацією деяких дослідників, штраф як вид покарання за екологічні злочини набагато популярніший,

---

³⁵ Турлова Ю. А. Протидія екологічній злочинності в Україні: кримінологічні та кримінально-правові засади: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. С. 364.

ніж позбавлення волі; наприклад, у Нідерландах близько 90 % осіб, засудженим за вчинення вказаних злочинів, призначається саме штраф³⁶. Щодо країн «групи СНД», то, дослідивши санкції відповідних кримінально-правових норм, нам вдалось виділити два найбільш типових види покарань, які передбачаються за вчинення досліджуваних злочинів: значні суми штрафів; позбавлення волі, встановлене за вчинення кваліфікованих та особливо кваліфікованих різновидів відповідних посягань.

Викладене дозволяє стверджувати таке:

– по-перше, в санкціях, які встановлюються за вчинення некваліфікованих складів досліджуваних злочинів, має бути передбачений єдиний безальтернативний основний вид покарання – штраф;

– по-друге, враховуючи підвищену суспільну небезпеку діянь, які утворюють кваліфіковані (особливо кваліфіковані) склади злочинів проти довкілля, вважаємо за доцільне зберегти у відповідних санкціях вказівки на такий вид покарання, як позбавлення волі на певний строк. Водночас вважаємо, що прагнення посилити кримінальну відповідальність за певні діяння за допомогою закріплення позбавлення волі на певний строк як єдиного виду покарання може призвести до зворотного ефекту, який спостерігається і сьогодні, коли замість «реального» відбування покарання чи не всі засуджені звільняються від призначеного покарання у виді позбавлення волі на певний строк (те саме стосується й обмеження волі). Тому поряд із позбавленням волі на певний строк у відповідних санкціях варто вказати і на альтернативний основний вид покарання у виді штрафу. Це дасть змогу реалізовувати на практиці принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності, зокрема з урахуванням характеру заподіяних наслідків.

3. Істотне підвищення розмірів штрафів, передбачених санкціями статей КК України про злочини проти довкілля.

---

³⁶ Тимошенко Ю. А. Конструирование уголовно-правовых норм об ответственности за экологические преступления: проблемы теории и практики: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Москва, 2019. С. 86–87.

Однак саме лише доповнення санкцій досліджуваних кримінально-правових заборон вказівками на покарання у виді штрафу навряд чи зможе істотно покращити ситуацію з кримінально-правовою охороною довкілля в Україні. Для нас очевидним є те, що досягнення цієї мети вимагає перегляду в бік істотного збільшення існуючих розмірів штрафів, від яких надалі варто відштовхуватись під час конструювання санкцій, передбачених за вчинення кваліфікованих складів. Зокрема, середній розмір штрафу, який призначався за вчинення злочину, передбаченого ст. 239 КК України, складав 2013 грн., ст. 239¹ КК України – 4037 грн., ст. 239² КК України – 3258 грн., ст. 254 КК України – 1558 грн.. При цьому середній розмір штрафу, який призначався особам, визнаним винними у вчиненні, наприклад, злочину, передбаченого ст. 254 КК України, протягом 2018–2019 рр. склав лише 1190 грн.

Не можемо не зазначити і те, що санкцією ст. 52 КУпАП передбачено накладення штрафу в розмірі до 80 (на громадян) та 100 НМДГ (на посадових осіб та громадян-суб'єктів підприємницької діяльності). Така ситуація є неприпустимою, адже виходить, що за вчинення кримінально караного забруднення або псування земель винній особі може бути призначено менший штраф, ніж за аналогічні адміністративні правопорушення.

Складно не погодитись із висловлюванням про те, що штраф як вид покарання може досягти мети, закріпленої в ч. 2 ст. 50 КК України, лише тоді, коли розмір цього покарання буде для засудженого обтяжливим (відчутним) і водночас реальним з погляду можливості його виконання³⁷.

Про те, що передбачені у частинах перших чинних редакцій розглядуваних кримінально-правових норм розміри штрафів не відповідають суспільній небезпеці описаних цими нормами діянь, красномовно свідчить і іноземний досвід – причому як країн «групи СНД», так і європейських країн, які входять до інших груп романо-германської кримінально-правової системи. Наприклад, у Вірменії за

---

³⁷ Аналіз застосування судами такого виду кримінального покарання, як штраф (витяг). *Вісник Верховного Суду України*. 2015. № 5. С. 29.

псування землі передбачено штраф, який у гривневому еквіваленті складає від 1800 тис. грн. до 4596 тис. грн.; у Болгарії – до 70 тис. грн.; у Казахстані – до 470 тис. грн.; у Молдові – від 38 тис. до 63 тис. грн.; у РФ – до 75 тис. грн.; у Таджикистані – від 66 тис. грн. до 106 тис. грн.; у Туркменістані – від 54 тис. грн. до 164 тис. грн.; в Узбекистані – від 523 тис. грн. до 1046 тис. грн. (підррахунки приблизні та округлені). Ще вищими ці суми є у західноєвропейських країнах.

Наведені дані засвідчують те, що безвідносно до рівня соціально-економічного розвитку у всіх перерахованих державах за вчинення забруднення або псування земель (однаковою мірою це стосується й інших відповідних злочинів проти довкілля) передбачено набагато вищі суми штрафів (від 10 у Молдові і до 295 раз в Узбекистані), ніж передбачені санкцією ч. 1 ст. 239 КК України. Це може створити хибну ілюзію того, що: або (на відміну від названих країн) українські природні ресурси є безмежними, а тому не потребують належної кримінально-правової охорони; або для України проблеми довкілля не є настільки злободенними через низький рівень порушень у відповідній сфері.

Отже, передбачені наразі санкціями статей розділу VIII Особливої частини КК України розміри штрафів потребують перегляду в бік їхнього істотного збільшення. До речі, згадувана вище Конвенція РЄ про захист довкілля засобами кримінального права³⁸ серед інших рекомендацій називає активніше застосування грошових санкцій з одночасним підвищенням їх розміру. Врешті-решт необхідність такого кроку опосередковано визнали і наші парламентарії, свідченням чого є положення чотирьох нормативно-правових актів:

1) Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 р. № 2617-VIII (далі Закон – від 22 листопада 2018 р.). Останнім (набрання ним чинності на момент підготовки нашої статті до друку відтерміновано до 1 липня 2020 р.) передбачається

---

³⁸ Конвенція о защите окружающей среды посредством уголовного права (ETS № 172). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_560 (дата звернення: 15.05.2020).

істотне підвищення розмірів штрафів, про які йдеться в частинах перших чинних редакцій статей 239, 239¹, 239², 240, 241–244, 248–254 КК України, із фіксуванням їх на рівні одна – три тис., чотири тис. або п'ять тис. НМДГ. Щоправда, і такий законодавчий крок характеризується фрагментарністю, довільністю та алогічністю. Це твердження базується на таких обставинах:

– по-перше, реалізація пропонованих ініціатив жодним чином не поліпшить наявну ситуацію щодо практики застосування норм КК України, які передбачають відповідальність за кваліфіковані склади злочинів та в яких не міститься такий вид покарання, як штраф;

– по-друге, пропозицію передбачити у частинах перших статей 239, 240, 241–244, 250–252 КК України покарання у виді штрафу у зазначених розмірах не може бути підтримано з огляду на низку аргументів:

а) такі межі покарання видаються занадто широкими;

б) за зазначеного конструювання спостерігається «розповзання» від «кримінального проступку» до «нетяжкого злочину», на неприпустимості чого слушно наголошують окремі дослідники³⁹;

в) відсутнє логічне пояснення того, чому, наприклад, за некваліфіковане забруднення або псування земель законодавець передбачив штраф у розмірі від однієї тис. до чотирьох тис. НМДГ, віднісши це кримінальне правопорушення до числа нетяжких злочинів, а за некваліфіковане незаконне заволодіння поверхневим шаром земель (як «звичайних», так і водного фонду) – від однієї тис. до трьох тис. НМДГ, визнавши їх кримінальними проступками. Ще більш дивною така ситуація виглядає з огляду на те, що законодавець не змінював інші види покарань, які входять у систему санкцій (передбачених за вчинення як основних, так і кваліфікованих складів злочинів) досліджуваних

---

³⁹ Красницький І. В., Горпинюк О. П. Запровадження кримінальних проступків: аналіз змін до законодавства. *Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство у контексті реформи кримінальної юстиції*: матеріали науково-практичного семінару (м. Львів, Львівський державний університет внутрішніх справ, 31 травня 2019 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 18–19; Орловська Н. А. Проблеми класифікації кримінальних правопорушень (до питання запровадження кримінальних проступків). *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 2. С. 307.

кримінально-правових норм і свідчать про те, що суспільно небезпечнішими є все ж злочини, передбачені статтями 239¹ та 239² КК України (порівняно зі ст. 239 КК України). Подібні «чому» виникають і щодо інших екологічних деліктів, частину яких віднесено до кримінальних проступків, решту ж, незважаючи на приблизно однаковий (порівняно з попередніми) рівень суспільної небезпеки, без будь-яких видимих причин та обґрунтувань – до злочинів;

2) Закону від 19 грудня 2019 р., із набранням чинності яким: а) КК України доповнений ст. 240¹, у санкції ч. 1 якої як одне з альтернативних основних покарань передбачено штраф у розмірі від трьох тис. до 10 тис. НМДГ (очевидно, що такий діапазон у сумах штрафів виглядає занадто широким і змушує нагадати висловлювання про те, що встановлення надто широких санкцій – це передумова не подальшої індивідуалізації кримінальної відповідальності, а її гіпертрофії⁴⁰); б) ст. 254 КК України доповнено новою частиною (ч. 2), у санкції якої одним із альтернативних видів покарань є штраф у розмірі від семи тис. до 10 тис. НМДГ. Однак, на наше переконання, такий розмір штрафу, навпаки, виглядає завищеним і таким, який гостро дисонує з тими сумами, що передбачені як у ч. 1 ст. 254 КК України (причому не лише в її чинній, а й у проєктованій Законом від 22 листопада 2018 р. редакції), так і в санкціях інших статей КК України, якими регламентовано відповідальність за злочини проти довкілля;

3) Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою збереження довкілля щодо посилення відповідальності за дії, спрямовані на забруднення атмосферного повітря та знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу» від 13 квітня 2020 р. № 556-ІХ, яким, серед іншого, передбачено, що відтепер вчинення некваліфікованого знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу каратиметься штрафом (поряд з об-

---

⁴⁰ Кудрявцев В. Н., Дагель П. С., Злобин Г. А. и др. Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация: монография. 303 с.

меженням волі та позбавленням волі на певний строк) у розмірі від 5400 до 9000 НМДГ;

4) Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів та запобігання незаконному вивезенню необроблених лісоматеріалів» від 6 вересня 2018 р. № 2531-VIII. Вважаємо, що саме оновлена в результаті ухвалення цього Закону редакція ст. 246 КК України, санкція ч. 1 якої передбачає як один із можливих видів покарань штраф у розмірі від 1000 до 1500 НМДГ, має виступати орієнтиром на шляху вдосконалення відповідних санкцій, оскільки найбільш адекватно відображає ступінь суспільної небезпеки описаних цією статтею КК посягань.

Висновки. Проблематика вдосконалення механізму кримінально-правової охорони довкілля в Україні, звичайно, не вичерпується розглянутими вище питаннями. До перспективних напрямів наукових розвідок у цій сфері можуть бути віднесені такі проблеми, як: обґрунтованість доповнення розділу VIII Особливої частини КК України спеціальними нормами, присвяченими «бурштиновим» злочинам (ст. 240¹, частини 2, 3 і 4 ст. 254); доцільність альтернативної вказівки у ст. 240¹ КК України (поряд із незаконним видобуванням) на збут, придбання, зберігання, передачу, пересилання, перевезення і переробку бурштину, а в ст. 246 КК України не лише на незаконну порубку лісу – а й на його перевезення, зберігання чи збут; тлумачення вжитих у різних статтях розділу VIII Особливої частини КК України понять «тяжкі наслідки» та «інші тяжкі наслідки»; доцільність криміналізації шумового забруднення довкілля; уніфікація конструювання кваліфікуючих ознак тощо. Водночас переконані у тому, що, зважаючи на їхню наскрізність, комплексність і злободенність, на першочергове законодавче розв'язання заслуговують саме ті питання, які підняті нами вище. Без цього сподіватись на поліпшення ситуації з кримінально-правовою охороною довкілля в сьогоднішній Україні не доводиться.

Список використаних джерел

1. «Круглый стол»: проект Уголовного кодекса РСФСР и охрана окружающей среды. *Вестник Московского ун-та. Сер. 11. Право.* 1989. № 5. С. 29–51.
2. Council Framework Decision 2003/80/JHA of 27 January 2003 on the protection of the environment through criminal law. Judgment of the Court (Grand Chamber) 13 September 2005 In Case C-176/03. *Official Journal of the European Union.* 2005. 10 December. С. 315/2.
3. Criminal Code of the Republic of Austria (German version). URL: https://www.legislationline.org/download/id/8407/file/Austria_CC_1974_am2019_de.pdf (дата звернення: 15.05.2020).
4. German Criminal Code. URL: https://www.legislationline.org/download/id/8253/file/Germany_CC%20am2019_de.pdf (дата звернення: 15.05.2020).
5. Аналіз застосування судами такого виду кримінального покарання, як штраф (витяг). *Вісник Верховного Суду України.* 2015. № 5. С. 24–40.
6. Аналітичний звіт «Базове дослідження стану та напрямів розвитку екологічної політики України та перспектив посилення участі організацій громадянського суспільства у розробці та впровадженні політик, дружніх до довкілля». Виконаний С. А. Матусом, Г. М. Левіною, Т. С. Карпюком та О. Ю. Денищук на замовлення Міжнародного фонду «Відродження». Київ, 2019. 117 с. URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2019/12/baseline-research_report_publishing-dec-2019.pdf (дата звернення: 15.05.2020).
7. Берднік І. В. Кримінально-правова охорона водних ресурсів: теоретичні та прикладні засади: монографія. Київ: Дакор, 2019. 534 с.
8. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. 1064 с.
9. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні: проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства. Київ: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2002. 635 с.
10. Дагель П. С. Неосторожность. Уголовно-правовые и криминологические проблемы. Москва: Юрид. лит., 1977. 144 с.
11. Дубовик О. Л. Уголовное право и экология. *Актуальные проблемы теории и практики: сборник очерков* / под ред. В. В. Лунеева. Москва: Изд-во Юрайт, 2010. С. 670–697.
12. Дудоров О. О. Вибрані праці з кримінального права / передне слово д-ра юрид. наук, проф. В. О. Навроцького. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. 952 с.

13. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Земельні злочини екологічної спрямованості: від деліктів створення небезпеки до оптимальної законодавчої моделі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 120–130. URL: http://lsej.org.ua/1_2020/31.pdf (дата звернення: 15.05.2020).

14. Дудоров О. О., Каменський Д. В., Комарницький В. М., Комарницький М. В. та ін. Злочини проти довкілля: кримінально-правова характеристика: практичний посібник / за ред. О. О. Дудорова. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014.

15. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 712 с.

16. Карне законодавство ФРН. Переклад. Київ: ВАІТЕ, 2016. 408 с.

17. Книженко О. О. Пам'ятка з питань конструювання кримінально-правових санкцій: довідкове видання. Київ: Альфа Реклама, 2018. 20 с.

18. Ковтун О. М. Правова охорона територій та об'єктів природно-заповідного фонду України: навч. посібник. Київ: Прецедент, 2010. 229 с.

19. Конвенція о защите окружающей среды посредством уголовного права (ETS № 172). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_560 (дата звернення: 15.05.2020).

20. Красницький І. В., Горпинюк О. П. Запровадження кримінальних проступків: аналіз змін до законодавства. *Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство у контексті реформи кримінальної юстиції*: матеріали науково-практичного семінару (м. Львів, Львівський державний університет внутрішніх справ, 31 травня 2019 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 17–21.

21. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник для студентів юрид. вузів і фак. / Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, С. Я. Лихова та ін.; за ред. П. С. Матишевського, С. С. Яценка, П. П. Андрушка. Київ: Юрінком Інтер, 1999. 896 с.

22. Кудрявцев В. Н., Дагель П. С., Злобин Г. А. и др. Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация: монография / под ред. В. Н. Кудрявцева, А. М. Яковлева. Москва: Наука, 1982. 303 с.

23. Лесниевски-Костарева Т. А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Изд-во НОРМА, 2000. 400 с.

24. Лихова С. Порівняльне кримінальне право: методика викладання та застосування в наукових дослідженнях. *Порівняльне правознавство*. 2013. № 1–2. С. 486–494.

25. Матвійчук В. К. Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: монографія. Київ: Національна академія управління, 2011. 368 с.

26. Модельный Уголовный Кодекс для государств-участников Содружества Независимых Государств. URL: <https://www.icrc.org/rus/assets/files/other/crim.pdf> (дата звернення: 15.05.2020).

27. Музика А. А., Горох О. П. Покарання за незаконний обіг наркотиків: монографія. Хмельницький: Вид-во Хмельницького університету управління та права, 2010. 256 с.

28. Нерсесян В. А. Неосторожная вина: проблемы и решения. *Государство и право*. 2000. № 4. С. 59–70.

29. Орловська Н. А. Проблеми класифікації кримінальних правопорушень (до питання запровадження кримінальних проступків). *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 2. С. 305–308.

30. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19> (дата звернення: 15.05.2020).

31. Рарог А. И. Квалификация преступлений по субъективным признакам. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002. 304 с.

32. Рябченюк Ю. В. Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2018. 252 с.

33. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2019 році. Опрацьовано статистичні дані Державної судової адміністрації України, Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. Київ: Верховний Суд, 2020. 102 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Zbirka_analit_tablic_2019.pdf (дата звернення: 15.05.2020).

34. Тимошенко Ю. А. Конструирование уголовно-правовых норм об ответственности за экологические преступления: проблемы теории и практики: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Москва, 2019. 536 с.

35. Турлова Ю. А. Протидія екологічній злочинності в Україні: кримінологічні та кримінально-правові засади: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. 465 с.

36. Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. Київ: Істина, 2004. 504 с.

37. Хавронюк М. І. Категорії злочинів і санкції Особливої частини КК: наукові дослідження та деякі висновки. / За ред. М. І. Мельника // Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. К.: А.С.К. 2001. С. 211–276.

38. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. Київ: Юрисконсульт, 2006. 1048 с.

REFERENCES

1. «Kruglyy stol»: proyekt Ugolovnogo kodeksa RSFSR i okhrana okruzhayushchey sredy. (1989). *Vestnik Moskovskogo un-ta. Ser. 11. Pravo*, 5, 29–51 [in Russian].
2. Council Framework Decision 2003/80/JHA of 27 January 2003 on the protection of the environment through criminal law. Judgment of the Court (Grand Chamber) 13 September 2005 In Case C-176/03. (2005). *Official Journal of the European Union*, 10 December, 315/2.
3. Criminal Code of the Republic of Austria (German version). (1974). URL: https://www.legislationline.org/download/id/8407/file/Austria_CC_1974_am2019_de.pdf.
4. German Criminal Code. (2019). URL: https://www.legislationline.org/download/id/8253/file/Germany_CC%20am2019_de.pdf.
5. Analiz zastosuvannya sudamy takoho vydu kryminal'noho pokarannya, yak shtraf (vytyah). (2015). *Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy*, 5, 24–40 [in Ukrainian].
6. Berdnik, I.V. (2019). Kryminal'no-pravova okhorona vodnykh resursiv: teoretychni ta prykladni zasady. Kyiv: Dakor [in Ukrainian].
7. Velyka ukrayins'ka yurydychna entsyklopediya: (Vols. 1–20); Vol. 17: Kryminal'ne pravo. (2017). V.Ya. Tatsiy, V.I. Borysov et al. (Eds.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
8. Havrysh, S.B. (2002). Kryminal'no-pravova okhorona dovkillya v Ukraini: problemy teorii, zastosuvannya i rozvytku kryminal'noho zakonodavstva. Kyiv: In-t zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrainy [in Ukrainian].
9. Dagal', P.S. (1977). Neostorozhnost'. Ugolovno-pravovyye i kriminologicheskiye problemy. Moskva: Yurid. lit. [in Russian].
10. Dubovik, O.L. (2010). Ugolovnoye pravo i ekologiya. *Aktual'nyye problemy teorii i praktiki: sbornik ocherkov*. V.V. Luneyev (Ed). Moskva: Izd-vo Yurayt, 670–697 [in Russian].
11. Dudorov, O.O. (2010). Vybrani pratsi z kryminal'noho prava. V.O. Navrots'kyu (Ed). Luhans'k: RVV LDUVS im. E. O. Didorenka [in Ukrainian].
12. Dudorov, O.O., Movchan, R.O. (2020). Zemel'ni zlochyny ekolohichnoyi spryamovanosti: vid deliktiv stvorennya nebezpeky do optimal'noyi zakonodavchoyi modeli. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal*, 1, 120–130. URL: http://lsej.org.ua/1_2020/31.pdf [in Ukrainian].
13. Dudorov, O.O., Kamens'kyu, D.V., Komarnyts'kyu, V.M., Komarnyts'kyu, M.V. et. al. (2014). Zlochyny proty dovkillya: kryminal'no-pravova kharakterystyka: praktychnyy posibnyk. O.O. Dudorov (Ed). Luhans'k: RVV LDUVS im. E. O. Didorenka [in Ukrainian].

14. Zakalyuk, A.P. (2007). Kurs suchasnoyi ukrayins'koyi kryminolohiyi: teoriya i praktyka: (Vols. 1–3); Vol. 2: Kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannya vchynennyu okremykh vydiv zlochyniv. Kyiv: Vydavnychyy Dim «In Yure» [in Ukrainian].

15. Karne zakonodavstvo FRN. (2016). Pereklad. Kyiv: VAITE [in Ukrainian].

16. Knyzhenko, O.O. (2018). Pam'yatka z pytan' konstruyuvannya kryminal'no-pravovykh sanktsiy: dovidkove vydannya. Kyiv: Al'fa Reklama [in Ukrainian].

17. Kovtun, O.M. (2010). Pravova okhorona terytoriy ta ob'yektiv pryrodno-zapovidnoho fondu Ukrayiny: navch. posibnyk. Kyiv: Pretsedent [in Ukrainian].

18. Konventsiya o zashchite okruzhayushchey srody posredstvom ugolovnoho prava (ETS № 172). (1998). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_560 [in Russian].

19. Krasnyts'kyy, I.V., Horpynyuk, O.P. (2019). Zaprovadzhennya kryminal'nykh prostupkiv: analiz zmin do zakonodavstva. *Kryminal'ne ta kryminal'ne protsesual'ne zakonodavstvo u konteksti reformy kryminal'noyi yustytseyi: materialy nauково-praktychnoho seminaru (m. L'viv, L'vivs'kyy derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav, 31 travnya 2019 r.)*. L'viv: L'vivs'kyy derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav, 17–21 [in Ukrainian].

20. Kryminal'ne pravo Ukrayiny: Osoblyva chastyna: pidruchnyk dlya studentiv yuryd. vuziv i fak. (1999). P.S. Matyshevs'kyy, S.S. Yatsenko, P.P. Andrushko (Eds). Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

21. Kudryavtsev, V.N., Dagal', P.S., Zlobin, G.A. et. al. (1982). Osnovaniya ugolovno-pravovogo zapreta. Kriminalizatsiya i dekriminalizatsiya. V.N. Kudryavtsev, A.M. Yakovlev (Eds). Moskva: Nauka [in Russian].

22. Lesniyevski-Kostareva, T.A. (2000). Differentsiatsiya ugolovnoy otvetstvennosti. Teoriya i zakonodatel'naya praktika. Moskva: Izd-vo NORMA [in Russian].

23. Lykhova, S. (2013). Porivnyal'ne kryminal'ne pravo: metodyka vykladannya ta zastosuvannya v naukovykh doslidzhennyakh. *Porivnyal'ne pravoznavstvo, 1–2, 486–494* [in Ukrainian].

24. Matviychuk, V.K. (2011). Teoretychni ta prykladni problemy kryminal'no-pravooyi okhorony navkolysn'oho pryrodnoho seredovyscha. Kyiv: Natsional'na akademiya upravlinnya [in Ukrainian].

25. Matus, S.A., Levina, H.M., Karpyuk, T.S., Denyshchuk, O.Yu. (2019). Bazove doslidzhennya stanu ta napryamiv rozvytku ekolohichnoyi polityky Ukrayiny ta perspektyv posylennya uchasti orhanizatsiy hromadyans'koho suspil'stva u rozrobsi ta vprovadzhenni polityk, druzhnikh do dovkillya: analitychnyy zvit. Kyiv: Mizhnarodnyy fond «Vidrodzhennya». URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2019/12/baseline-research_report_publishing-dec-2019.pdf [in Ukrainian].

26. Model'nyy Ugolovnyy Kodeks dlya gosudarstv-uchastnikov Sodruzhestva Nezavisimykh Gosudarstv. (1996). URL: <https://www.icrc.org/rus/assets/files/other/crim.pdf> [in Russian].

27. Muzyka, A.A., Horokh, O.P. (2010). Pokarannya za nezakonnyy obih narkotyktiv. Khmel'nyts'kyu: Vyd-vo Khmel'nyts'koho universytetu upravlinnya ta prava [in Ukrainian].

28. Nersesyan, V.A. (2000). Neostorozhnaya vina: problemy i resheniya. *Gosudarstvo i pravo – State and law*, 4, 59–70 [in Russian].

29. Orlovs'ka, N.A. (2018). Problemy klasyfikatsiyi kryminal'nykh pravoporushen' (do pytannya zaprovadzhennya kryminal'nykh prostupkiv). *Porivnyal'no-analitychne pravo*, 2, 305–308 [in Ukrainian].

30. Pro Osnovni zasady (stratehiyu) derzhavnoyi ekolohichnoyi polityky Ukrayiny na period do 2030 roku: Zakon Ukrayiny vid 28 lyutoho 2019 r. № 2697-VIII. (2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19> [in Ukrainian].

31. Rarog, A.I. (2002). Kvalifikatsiya prestupleniy po sub'yektivnym priznakam. Sankt-Peterburg: Yuridicheskyy tsentr Press [in Russian].

32. Ryabchenyuk, Yu.V. (2018). Kryminal'na vidpovidal'nist' za umysne znyshchennya abo poshkodzhennya terytoriy, vzyatykh pid okhoronu derzhavy, ta ob'yektiv pryrodno-zapovidnoho fondu. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].

33. Stan zdiysnennya pravosuddya u kryminal'nykh provadzhennyakh ta spravakh pro administratyvni pravoporushennya sudamy zahal'noyi yurysdyktsiyi u 2019 rotsi. Oprats'ovano statystychni dani Derzhavnoyi sudovoyi administratsiyi Ukrayiny, Kasatsynoho kryminal'noho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu. (2020). Kyiv: Verkhovnyy Sud. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Zbirka_analit_tablic_2019.pdf [in Ukrainian].

34. Timoshenko, Yu.A. (2019). Konstruirovaniye ugolovno-pravovykh norm ob otvetstvennosti za ekologicheskyye prestupleniya: problemy teorii i praktiki. *Doctor's thesis*. Moskva [in Russian].

35. Turlova, Yu.A. (2018). Protydiya ekolohichniy zlochynnosti v Ukrayini: kryminolohichni ta kryminal'no-pravovi zasady. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

36. Khavronyuk, M.I. (2004). Dovidnyk z Osoblyvoyi chastyny Kryminal'noho kodeksu Ukrayiny. Kyiv: Istyna [in Ukrainian].

37. Khavronyuk, M.I. (2001). Katehoriyi zlochyniv i sanktsiyi Osoblyvoyi chastyny KK: naukovy doslidzhennya ta deyaki vysnovky. M. I. Mel'nyk (Ed). *Kryminal'nyy kodeks Ukrayiny vid 5 kvitnya 2001 r.* K.: A.S.K. [in Ukrainian].

38. Khavronyuk, M.I. (2006). Kryminal'ne zakonodavstvo Ukrayiny ta inshykh derzhav kontynental'noyi Yevropy: porivnyal'nyy analiz, problemy harmonizatsiyi. Kyiv: Yuryskonsul't [in Ukrainian].

Дудоров А. А., Мовчан Р. А. О направлениях совершенствования механизма уголовно-правовой охраны окружающей среды (на заметку разработчикам нового уголовного кодекса Украины)

Статья посвящена определению основных направлений совершенствования раздела VIII Особенной части Уголовного кодекса Украины как ключевого элемента механизма уголовно-правовой охраны окружающей среды. Кроме отказа от законодательной конструкции «создание опасности для жизни, здоровья людей или окружающей среды», к таким направлениям на основании критической обработки материалов судебной практики, достижений уголовно-правовой доктрины и опыта зарубежного законодателя предложено отнести, во-первых, дифференциацию уголовной ответственности за загрязнение или порчу природных ресурсов в зависимости от формы вины, во-вторых, решение проблем пенализации преступлений против окружающей среды. в рамках последнего из указанных направлений обосновываются положения о целесообразности: согласования санкций соответствующих уголовно-правовых норм и приведения их в соответствие с общественной опасностью предусмотренных этими нормами деяний; установления за совершение подавляющего большинства уголовных правонарушений против окружающей среды наказания в виде штрафа и существенного повышения его размеров.

Ключевые слова: преступления против окружающей среды, деликты создания опасности, умысел, неосторожность, дифференциация уголовной ответственности, пенализация, наказание, санкция.

Dudorov O. O., Movchan R. O. On directions for improving the mechanism of criminal environmental protection (note to the developers of the new Criminal Code of Ukraine)

The article is dedicated to the definition of the main directions of improvement of Section VIII of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine as a key element of the mechanism of criminal law protection of the environment. In addition to abandoning the legislative structure «creating a danger to life, health or the environment», based on the critical elaboration of case law, the achievements of criminal law doctrine and the experience of foreign legislators the following areas are proposed to include: the differentiation of criminal liability for pollution or damage to natural resources, depending on the form of guilt, and secondly, solving the issues of penalizing crimes against the environment. Within the limits of the latter provision on expediency are substantiated: coordination of sanctions of the corresponding criminal law norms and bringing them into conformity to public danger of the actions provided by these norms; establishment of punishment for the commission of the vast majority of criminal offenses against the environment in the form of a fine with the significant increase of its amount.

Key words: crimes against the environment, torts of creating danger, intent, negligence, differentiation of criminal liability, penalization, punishment, sanction.